

Міняйлова Т. А.

*студентка кафедри психології, філософії та суспільних наук
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*
*Науковий керівник: Біла І. М.,
доктор психологічних наук,
професор кафедри психології, філософії та суспільних наук
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Період від 6 до 11 років є унікальним етапом онтогенезу, коли дитина вперше виходить за межі безпечного родинного кола у широкий соціальний світ.

На думку вчених, провідна діяльність змінюється з ігрової на навчальну, стає не просто зміною обов'язків, а справжнім викликом для дитячої психіки [11].

На інтелектуальному рівні цей вік знаменує перехід до того, що Жан Піаже називав стадією конкретних операцій. Дитина перестає бути заручником миттєвих вражень; її мислення стає логічним, зворотним та структурованим. Вона починає розуміти правила навколишнього світу не як догми, а як логічні зв'язки. Ця нова когнітивна здатність дозволяє дитині не просто накопичувати факти, а вибудовувати власну внутрішню картину реальності, де кожен вчинок має свій наслідок [10].

Водночас соціальне життя дитини тримається на бажанні бути почутою та оціненою. Як наслідок розриву між новими соціальними вимогами та реальними можливостями дитини, може виникати конфліктність. У своїх наукових працях І.М. Коновальчук обґрунтовує, що конфліктність молодшого школяра часто є комплексною характеристикою, яка включає агресивність, впертість та підозрілість. Авторка зазначає, що діти з високим рівнем конфліктності мають специфічні «суб'єктивні фільтри»: вони схильні сприймати звичайні зауваження батьків як загрозу власній свободі чи автономії.

Це підкріплюється також концепцією Е. Еріксона. Він зазначає, що у цей період розгортається ключова психосоціальна драма: конфлікт між працьовитістю та почуттям меншовартості. Школа стає ареною, де дитина прагне довести свою вправність. Успіх у навчанні чи творчості формує впевненість у власних силах, тоді як постійні поразки можуть

переконати дитину в тому, що вона нічого не варта. Саме тут криється корінь дитячої вразливості: дитина оцінює себе не через власні відчуття, а через результати своєї праці, видимі для інших [4, 7].

Вступ до школи часто створює у батьків ілюзію, що дитина стала дорослою і потребує менше емоційної підтримки. Проте Джон Боулбі та сучасний німецький дослідник Карл Бріш («Теорія прив'язаності та виховання щасливих людей») наголошують на зворотному: чим більше дитина стикається із зовнішніми викликами (школа, оцінки, однолітки), тим надійнішою має бути її «безпечна база» вдома. Бріш описує це через модель «Кола безпеки»: дитина віддаляється для дослідження світу, але повинна мати гарантовану можливість повернутися для «емоційної дозаправки». Конфлікти виникають, коли батьки блокують цю потребу, вимагаючи від втомленого школяра «дорослої» поведінки вдома, замість того, щоб дозволити йому тимчасову регресію та відпочинок [3, 12].

Довгий час вважалося, що діти вміють розпізнавати свої емоції від народження. Нейробіолог Ліза Фельдман Барретт у праці «Як народжуються емоції» спростовує це. Вона доводить, що мозок дитини конструює емоції, спираючись на поняття, які їй дають батьки. Молодший школяр часто відчуває фізіологічне збудження (калатання серця, напруження м'язів), але не знає, що це. Якщо батьки називають це правильно («Ти хвилюєшся перед контрольною»), «Ти розгнівався, бо програв»), дитина вчиться керувати собою. Якщо ж батьки знецінюють стан («Припини істерику», «Тобі не соромно?»), дитина опиняється в стані емоційного хаосу. Українська дослідниця Марія Малихіна («Дитина у світі емоцій») називає це етапом формування емоційного інтелекту: без допомоги батьків як «зовнішнього контейнеру» дитина не здатна впоратися з фрустрацією шкільного життя [2, 9].

Важливим чинником напруження є нерозуміння батьками фізіологічного розвитку: часто те, що трактується як «лінощі», є наслідком порушень в обробці сигналів ЦНС.

Авторка напряму «сенсорної інтеграції» Е. Джин Айрес виступає «адвокатом» дитини, доводячи, що: «Проблеми у школі, труднощі у спілкуванні з однолітками та поведінкові розлади – це не результат поганого виховання чи лінії дитини, а реальна фізіологічна проблема, що потребує пильної уваги та планомірних занять». Конфлікти загострюються, коли ігноруються базові сенсорні потреби. Заміна вільної гри та фізичного досвіду гаджетами позбавляє нервову систему «палива» для розвитку. Як зазначає Айрес: «Дитина повинна спочатку все спробувати, помацати, поекспериментувати з усіма предметами, що її оточують, порухатися у просторі, проповзти чи залізти на все, що її

манить – тільки так вона здобуде досвід, необхідний для повноцінного розвитку» [1].

Нерозуміння того, що навчання – лише верхівка айсберга, яка тримається на фундаменті сенсорного досвіду, призводить до покарання дитини за процеси, які вона не може контролювати. Відтак, завдання дорослих – не посилювати тиск, а, за словами Айрес, «дати дитині можливість вивчати потенціал власного тіла та знаходити для цього час і місце» [1, с. 9–13.].

В.П. Коц зазначає, що період молодшого шкільного віку характеризується високою збудливістю нервових центрів. Тому, якщо поєднати розуміння сенсорної інтеграції та анатомії, це дає підстави стверджувати, що в деяких випадках виникнення батьківсько-дитячих конфліктів має іноді не психологічне значення, а нерозуміння біологічного фундаменту. Батьки очікують від дитини статичної навчальної поведінки, тоді як тіло вимагає інтенсивної динаміки. В.П. Коц зазначає, ігнорування цих потреб створює небезпечне напруження «призводить до того, що дорослі карають дитину за процеси, які вона фізіологічно не спроможна контролювати» [8, с. 63].

Психофізіологічний розвиток молодшого школяра визначається дозріванням префронтальної кори, що є базою для довільної регуляції та контролю. За В. Князевим, цей період критичний для становлення третього блоку мозку, відповідального за програмування дій та управління помилок. Успіх у навчанні прямо залежить від зрілості цих структур, що дають змогу дитині утримувати увагу та гальмувати імпульсивність.

Невідповідність вимог школи біологічній зрілості нервової системи часто спричиняє дефіцитарні стани. Для їх подолання необхідна вчасна нейропсихологічна корекція, спрямована на сенсомоторну інтеграцію та активізацію міжпівкульної взаємодії [5, 6].

Розуміння того, що опір, втома чи емоційна нестабільність дитини мають під собою об'єктивний біологічний фундамент, є вирішальним фактором для гармонізації сімейних стосунків. Саме тому підвищення рівня обізнаності батьків щодо природи дитячих реакцій стає базовою умовою для профілактики суперечок та переходу від силових методів виховання до стратегії конструктивного діалогу та взаємної підтримки.

З огляду на вищевикладене, можна стверджувати, що молодший шкільний вік є періодом складного переплетіння бурхливого нейробиологічного дозрівання та інтенсивної соціальної адаптації. Конфліктність, що виникає в цей час, не є ознакою «зіпсованості» дитини, а постає симптомом розриву між високими вимогами дорослого світу та реальними енергетичними й когнітивними ресурсами дитячого мозку. Фундаментальним висновком є те, що емоційна стійкість

школяра безпосередньо залежить від здатності батьків виступати «зовнішнім контейнером» для його переживань та розуміти фізіологічну природу його втоми чи опору. Гармонізація сімейної взаємодії можлива лише за умови відмови від стратегії контролю на користь стратегії підтримки прив'язаності, де усвідомлення батьками біологічних лімітів дитини стає головним запобіжником деструктивного напруження.

Список використаних джерел:

1. Айрес Дж. Сенсорна інтеграція і дитина / пер. з англ. Ю. С. Шманько. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 304 с.
2. Барретт Л. Ф. Як народжуються емоції/пер. з англ. Н. Лавської. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2018. 448 с.
3. Бріш К. Х. Теорія прив'язаності: від народження до дорослості / пер. з нім. Харків : Гуманітарний центр, 2019. 400 с.
4. Еріксон Е. Дитинство та суспільство / пер. з англ. А. Фролкін. Київ : Основи, 2023. 448 с.
5. Князев В. М., Мілютіна К. Л. Нейропсихологія : навчальний посібник. Київ : Освіта України, 2018. 232 с.
6. Князев В. М., Мілютіна К. Л. Робоча книга корекційного психолога. Київ : Видавничий дім «Слово», 2019. 184 с.
7. Коновальчук І. М. Особистісні особливості дітей молодшого шкільного віку як суб'єктивні чинники їх конфліктів з батьками. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України* / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2013. Т. VIII, вип. 1. С. 178–190.
8. Коц С. М., Коц В. П. Вікова анатомія та фізіологія людини: навч. посіб. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2021. 300 с.
9. Малихіна М. С. Дитина у світі емоцій. 2-ге вид. Харків : Вид. група «Основа», 2022. 160 с.
10. Піаже Ж., Інельдер Б. Психологія дитини. Київ : Основи, 2003. 160 с.
11. Скрипченко О. В., Волинська Л. В., Огороднійчук З. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Каравела, 2012. 400 с.
12. Bowlby J. *The Making and Breaking of Affectionate Bonds*. London : Tavistock / Routledge, 1979. 240 p.